

5 חַצֹּנוֹת חַה

בַּחֲשׁוֹת יִשְׂרָאֵל

מִדְרֵךְ לַמּוֹרֵה

תשרי חשוון כסלו טבת שבט אדר ניסן

תמוז אב אלול

יום העצמאות: "ארץ ישנה חדשה"

כבר מאז הקמתה בתש"ח מצויה מדינת ישראל - הטריטוריה היחידה בעולם השייכת לעם היהודי - במשבר של זהות. מהי בדיוק הגדרתה: האם זו "מדינת היהודים" (איפיון דמוגרפי) או שמא זו "מדינה יהודית" (אפיון תרבותי)? מהו בדיוק טיבו של המרכיב היהודי בזהותה, וכיצד הוא אמור לבוא לידי ביטוי בחיי היום יום בה? מבחינה זו, השאלה היא גם שאלה היסטורית: מה הזיקה בין ההווה הישראלי לבין העבר היהודי (שהוא בעיקרו עבר מסורתי)?

משמעות היות המדינה "של יהודים" או "יהודית" באה לידי ביטוי למשל בנתונים הבאים:

1. על-פי חוק השבות רשאי כל יהודי לחיות במדינת ישראל כאזרח (במגבלות הקבועות בחוק).
2. מדינת ישראל נמצאת בקשרי מחויבות הדדיים עם יהודי התפוצות.
3. במדינת ישראל לוח השנה העברי הוא הקובע את המועדים והחגים (וממילא את ימי המנוחה מעבודה).
4. בתחומי חיים שונים במדינה בא לידי ביטוי צביון יהודי מסורתי (למשל: חקיקה, רשות הרבים, כשרות, דיני אישות ועוד).

אולם מאפיינים אלה עשויים לעמוד בסתירה מפעם לפעם, כאשר "התושבים היהודים" החיים במדינה אינם חיים על פי "תרבות יהודית" (יהיה טיבה אשר יהיה). האם זהות היהודית של המדינה מתקיימת רק מכוח זה שחיים בה יהודים, או שנדרשת גם מחויבות מהותית לתרבות היהודית שיש בה כמובן המשכיות עם העבר? החפיפה שבין **הדת והלאום** היהודיים שוב איננה ברורה כפי שהייתה בעבר, במשך אלפי שנים, והיא עומדת במדינת ישראל כשאלה פתוחה ומעוררת מחלוקת תרבותית ופוליטית עד היום.

השאלה אף מתעצמת ואינה נשארת רק בתחומי חייהם של היהודים במדינה: בישראל כחלק מן העולם המערבי **המדינה** היא המקום של כל אלה המוגדרים כאזרחיה [יהודים, ערבים, דרוזים וכיו"ב], "מדינת כל אזרחיה", ואילו **הדת** היא עניינו הפרטי של כל אדם, חלק מחופש הפרט: "איש באמונתו יחיה". כיצד מתיישבת תפיסה מודרנית כזו עם "מדינה יהודית" או "מדינת היהודים"?

את הגיליון הזה אנו מקדישים למורכבות של מדינת ישראל כ"ארץ ישנה חדשה" כשם ספרו של הרצל [אלטנוילנד]: האם זהותה של המדינה היא המשך ופיתוח של העבר, או שהיא יצירה עכשווית של ההווה, שאינה מחויבת אל העבר ואף מבקשת להתנתק ממנו? **יום העצמאות** הוא מועד המבטא היטב את המתחים הללו, בהיותו מצד אחד חג לאומי וממלכתי חדש, אך מצד שני חג שמעוגן בתקווה בת אלפיים שנה ויותר, שבלעדיה לא הייתה המדינה קמה כלל.

מהי אם כן מדינת ישראל: "מדינה יהודית", "מדינת היהודים", "מדינת כל אזרחיה"? זו הבעייתיות המרכזית שהגיליון מעלה.

עמוד קדמי (נפתח)

פתיח (כנף ימנית)

שלוש הדילמות המוצגות בפתיח מעוררות כל אחת מנקודת מוצא שונה את הדילמה הבסיסית:

האם ישראל צריכה לגרוס הפרדת הדת מן המדינה (משמע, ויתור על הגדרת המדינה כ"יהודית") או שיש להותיר את החפיפה בין דת ולאום שנהגה בעם היהודי אלפי שנים (ואזי, על המדינה להישאר תמיד בעלת מאפיינים "יהודיים")?

הדילמה הראשונה מייצגת את **המגזר החילוני** (וכאן מעניין לברר האם מגזר זה הוא מקשה אחת), ומעוררת את שאלת שיקול דעתו הפרטית של אזרח לגבי שמירת שבת ברשות הרבים.

הדילמה השנייה מייצגת את **יהדות הגולה**. השאלה המתחדדת היא: מהו הקשר ומהי המחויבות של אדם יהודי בתפוצות למדינת ישראל - מדינת היהודים? האם הוא מחויב לה, באיזה מובן?

הדילמה השלישית מעוררת את קשייהם של **בני המיעוטים אזרחי ישראל**, וכאן השאלה הניצבת היא: האם מדינת ישראל יכולה וצריכה להעניק שוויון זכויות מלא ותחושת השתייכות למי שאיננו יהודי, והאם לשם כך יש לוותר על הגדרתה כ"מדינה יהודית"?

נקודות לדיון:

- ❖ מעניין היה לשאול את ליבוביץ': מדוע בחר לחיות בארץ ישראל? הרי היא אינה "יהודית" לדעתו[!]
- ❖ ישראליות לעומת יהודיות: האם ישנן חילוני, כדוגמת משה ישראלי מדילמת הפתיחה, הוא אכן יהודי? באיזה מובן?
- ❖ האם יש רק יהדות אחת, הלכתית, או שיש יהדויות שונות?
- ❖ כיצד ניתן ליישב את היהדות כדת וכלאום עם העובדה שכה רבים מן העם היהודי התרחקו לגמרי מן החיים הדתיים?

4. מדינת ישראל – מדינה יהודית ודמוקרטית

בניגוד לליבוביץ', **מגילת העצמאות** מחברת בין העבר וההווה בזהותה של המדינה, ומדגישה את הזיקה ההיסטורית בין העם, המורשת היהודית והארץ. העם היהודי (ללא תלות הכרחית בדת היהודית) הוא ישות לעצמה בעלת זכויות לאומיות ככל העמים, והוא מעצב את דמותו המתחדשת בימינו.

בעיני **דוד בן-גוריון**, ממנסחי מגילת העצמאות, לא הייתה כל חציצה בין "מדינה יהודית" ל"מדינת ישראל". בניגוד לליבוביץ', יש לדעתו קשר הדוק בין העם היהודי, ספר התנ"ך ומדינת ישראל. גם הוא, כמו הרב קוק, רואה יעוד רוחני ומוסרי אוניברסלי למדינת ישראל כמדינה יהודית. עם זאת, בניגוד לרב קוק, ראה בן-גוריון את ה"גאולה" כמעשה אנושי וטבעי, שעיקרו בהקמת מדינת ישראל ובקיוצן הגלויות, ולא במהלך אלוהי נסתר הפועל בהיסטוריה ובשיבה לאורח חיים דתי.

שיחה מסכמת

היום מונה אוכלוסיית המדינה כשבעה מיליון תושבים, מהם כמיליון וחצי שאינם יהודים. כמיליון עולים נקלטו בעשורים האחרונים מחבר העמים. עם זאת, בגלל השינויים הדמוגרפיים הצפויים בעשורים הבאים, מועלה שוב ושוב החשש לזהותה של המדינה כמדינה יהודית, אם יצטמצם הרוב היהודי המובהק במדינה כתוצאה מהפיכתה בהדרגה ל"מדינת כל אזרחיה".

לסיכום, נשאל את התלמידים שאלות הנוגעות ליעדיה ויעודיה של מדינת ישראל היום:

- ❖ מה דעתכם, האם יש חשש לזהותה היהודית של המדינה? האם היא - והאם היא צריכה להיות - "מדינה יהודית", "מדינת היהודים" או "מדינת כל אזרחיה"?
- ❖ במה המדינה היא "יהודית"? אילו מאפיינים (ברשות הרבים או ברשות היחיד) הופכים אותה לכזו, ומה לדעתם יש לשנות או להוסיף לשם כך?
- ❖ ניתן לרשום על הלוח מספר ערכים של מדינה אוטופית כמו: צדק חברתי, שלום, זיקה תרבותית, חברה סובלנית ועוד. כל תלמיד ידרג את שלשת היעדים שנראים לו החשובים ביותר, ויתפתח דיון בכיתה. האם הערכים עשויים לעמוד בסתירה זה עם זה? האם אלו ערכים "יהודיים" או אוניברסליים? (האמנם יש ביניהם הבחנה חדה?)

היה היה

בסיפור משעשע זה (המבוסס על מערכון) עולה הפער שבין החזון של אבות המדינה, דור החוזים והמייסדים, לבין המציאות הקשה והאפורה של חיי היום-יום במדינת ישראל. ויחד עם זאת, למרות כל הטעון תיקון ושיפור, האומנם אין במה להתגאות? ישראל בראשית האלף השלישי היא מן המדינות המובילות בעולם בתחומי המדע, הרפואה, התרבות ואיכות החיים. אפשר לקיים דיון בשאלה, האם טוב לחיות בישראל, ומה ביכולת כל אחד מאתנו לעשות כדי שהחיים במדינה יהיו טובים יותר?

מומלץ לשלב בהוראת הגיליון שירים מתקופת קום המדינה ואחריה, המציגים את ההיבטים הנדונים בדף, כגון: פה בארץ חמדת אבות, אין לי ארץ אחרת, שיעור מולדת ועוד.

מבחר ביבליוגרפי

- אביעזר רביצקי, **הקץ המגולה ומדינת היהודים**, עם עובד, תל אביב, תשנ"ג • אברהם הרצברג (עורך), **הרעיון הציוני**, כתר, ירושלים, תשל" • אדם ד. דנאל, **מדינה יהודית ודמוקרטית**, המכון הישראלי לדמוקרטיה, תשס"ג • אהוד לוז, **מקבילים נפגשים**, עם עובד, תל אביב, תשמ"ה • אליעזר שביד, **מולדת וארץ יעודה**, עם עובד, תל אביב, תשל"ט • דוד הרטמן, **מסיני לציון**, עם עובד, תל-אביב, תשנ"ג • **בין מסורת לחידוש**, מחקרים ביהדות, ציונות ומדינת ישראל, עורך: אליעזר דון יחיא, אוניברסיטת בר אילן, תשס"ה

משרד החינוך התרבות והספורט

המזכירות הפדגוגית | אגף המפמ"רים | הפיקוח על הוראת מחשבת ישראל ממ' | האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

כתיבה ועריכה: צילה מירון-אילן (מרכזת), אריאל אביב, עליזה אשד | עיצוב: סטודיו דוד הראל ירושלים, התשס"ו-2006

יום העצמאות: "ארץ ישנה חדשה" | 4

תעודת זהות

בלימוד תעודת הזהות של יום העצמאות כדאי להדגיש:

- צבינו של היום כפי שעוצב בהדרגה מאז הקמת המדינה (זהו החג היחיד בלוח השנה העברי שנוצר בתקופה המודרנית). מדוע חשוב לעצב צביון קבוע לחג זה? האם יום העצמאות הוא "חג יהודי"? במה?
- מה הקשר בין משמעויות החג עם נושא הגיליון? האם הערכים המפורטים (חירות, ממלכתיות וכו') הם פרי העבר, ההווה או העתיד?

ניתן להציע לתלמידים לבחון את מידת ההזדהות של כל אחד מגיבורי הדילמות (לעיל) עם תעודת הזהות. מה היו משנים? מה היו כתבים בסעיף ה"לאום" בתעודת הזהות האישית שלהם - יהודי או ישראלי?

ציד זמן

ציר הזמן נפתח בנקודה שבה הלך ופחת המרכז היהודי בארץ ישראל. כמובן, מדובר בתהליך מתמשך שראשיתו בגלות עשרת השבטים ובגלות יהודה (מאה 6 לפנה"ס) ושיאו בהגירת יהודים מא"י בעקבות חורבן בית המקדש בשנת 70 לספירה ובעיקר אחרי מרד בר כוכבא בשנת 134 לספירה.

משלב זה לערך מדובר על "אלפיים שנות גלות", המסתיימים במפעל הציוני החל בסוף המאה ה-19 ובהקמת מדינת ישראל במאה ה-20. (שימו לב: בין המאה ה-1 לעלייה הראשונה לא צוינו הגלויות השונות). כדאי להדגיש שמדובר על תקופות של הישרדות מופלאה שאפשרה את המשך התפתחותה ויצירתה של התרבות היהודית.

רצוי לכוון את התלמידים לשורות הרלוונטיות בהמנון "התקווה" (בעמוד המרכזי) האומרות כי גם בגלות "עין לציון צופיה", וכי "לא אבדה תקוותנו, התקווה בת שנות אלפיים". התממשות התקווה בהווה היא בשורה האחרונה: "להיות עם חופשי בארצנו", אולם הזיקה לעבר נשמרת לכל אורך ההמנון.

בכיתה ניתן להכין כרטיסיות עם רשימת האירועים שמופיעים בציר הזמן (ואירועים נוספים) ולבקש מן התלמידים לסדר אותם על הלוח באופן כרונולוגי (לפני העיון בציר הזמן או כסיכום שלו). כמה זמן עבר בין סופו של המרכז היהודי בא"י ועד לציונות? מה קרה בארץ בינתיים? מה קרה ליהודים בינתיים? כיצד אפשר להבין את שיבתו של העם אחרי אלפיים שנה (דבר שהוא חסר תקדים בכל ההיסטוריה האנושית)?

עמוד פנימי

התקווה, שיר המעלות

פסוקי **שיר המעלות** מתהילים קכ"ו מבטאים בצורה ברורה ביותר את זיקתו וכמיהתו של העם היהודי כבר מרגע צאתו לגלות הראשונה בבבל (מאה 6 לפנה"ס) לשוב אל ארץ ישראל. על כן, לא מפתיע שפרק זה הוצע לשמש כהמנון המדינה בטרם הוקמה, והפך למקור מרכזי בתפילת יום העצמאות שחיברה הרבנות הראשית. שיר המעלות מתייחסת ל"שיבת ציון" הראשונה שאחרי גלות בבל, שהפכה סמל לכל שיבה עתידית אל הארץ. שיבה זו מתוארת בפסוקים כפעולה אלוהית ונסית שאין להבינה בדרך הטבע: "בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים".

אף משורר התקווה, **נפתלי הרץ אימבר**, המבטא את רוחה של התקופה החדשה אינו גורס התחלה של הכל מחדש, אלא מחבר את השיבה הציונית אל הארץ אל געגועי העם לציון במשך אלפיים שנות גלות.

המנון "התקווה" הוא רק אחד הבתים בשירו של אימבר. הקשר הקדמון בין עם ישראל ואלוהים הגואל מבוטא בתים נוספים של השיר, למשל:

כל עוד רגשת אהבת הלאום

בלב היהודי פועם

עוד נוכל קוות גם היום

כי עוד ירחמנו אל זועם.

שימו לב לתפילה הסמויה לאלוהים שיהפוך את זעמו לרחמים גם אם אין העם מממש את ייעודו הרוחני.

מקודות משוחחים

המקורות המשוחחים בעמוד זה מסודרים בשני צמדים העומדים בדיאלוג ובמתח ביניהם ובינם לבין עצמם. בכותרת פיצלנו את אמרתו הנודעת של הרב קוק "הישן יתחדש והחדש יתקדש", המבטאת שאיפה למזג בין שתי מגמות סותרות של מרד וחיידוש מחד גיסא, ושל מסורת והמשכיות מאידך גיסא. מוצגים להלן ארבעה מודלים שונים המציגים הכרעות ואיזונים שונים בין הערכים המתנגשים בשאלת זהותה של מדינת ישראל וזיקתה למסורת היהודית.

הישן יתחדש

1. המדינה הציונית: "להתחיל הכל מחדש"

בקטע זה מספרו של **נחום גוטמן** ניתן להדגים את הרדיקליות שבחזון הציוני (בעיקר החילוני שביקש למרוד ולהתנתק כליל מן העבר), ולהעלות שאלות הנוגעות ליחס שבין **חזון ומציאות**. בקטע הארץ היא דף חלק עליו מבקשים הציונים הראשונים לסמן את ערכי החברה החדשה - כביכול "יש מאין". כדרכו של חזון - הוא נישא מעל המציאות ולעיתים מתעלם ממנה: הארץ לא הייתה בדיוק "ארץ שאין בה כלום". בחלק משטחי הארץ חיה כאן אוכלוסיה ערבית המושרשת גם היא כאן מזה דורות רבים, והיהודים הציוניים שהגיעו נתפסו בעיניהם כנטע זר. הסכסוך עם השכנים הערביים תבע וממשיך לתבוע קרבנות.

נקודות לדיון:

- ❖ "להתחיל הכול מחדש" - הצהרה פלקטית המתעלמת מן השאלות האמיתיות והמורכבות עליהן היה צורך לתת את הדעת: מה יוסר ומה יישאר מן המורשת ממנה ינק העם היהודי אלפי שנים ובזכותה שרד?
- ❖ האם אין בהכרזה כזו משום זריקת "התינוק עם האמבטיה", קרי: מחיקת הגלות יחד עם המורשת התרבותית המפוארת שנוצרה והתקיימה בה?

2. מדינת ישראל – "ראשית צמיחת גאולתנו"

בתפיסתו של **הרב קוק** כרוכים הדת והלאום זה בזה כמהות אחת שאין עליה עוררין. החידוש בתפיסתו הוא בראיית היישוב היהודי המתחדש בארץ ישראל - כחלק **מתהליך הגאולה**. מדינת ישראל היא בעיניו "יסוד כיסא ה' בעולם". תהליך הגאולה האלוהי הוא תהליך מתמשך וארוך כאורך תולדותיו של העם היהודי למן גאולת מצרים ועד היום, והוא "פעולה אחת שאינה פוסקת". לפיכך, מדינת ישראל אמורה להיות מימוש של אידאל רוחני נשגב, ולא להוות רק מסגרת מדינית המאפשרת חיים בטוחים, מסודרים ושלווים, ככל מדינה אחרת. לעם ישראל יש יעוד אלוהי להיות "ממלכת כוהנים וגוי קדוש", כלומר, יש לו שליחות חינוכית, דתית ומוסרית לעולם כולו.

נקודות לדיון:

- ❖ האם יש אפשרות לראות גם היום את מדינת ישראל כמדינה מיוחדת שיש לה יעוד מוסרי בעולם? האם אנו רואים את עצמנו כך? האם העולם מצפה זאת מאתנו?
- ❖ האם אנחנו יכולים כיום, במאה ה-21, לראות את תהליך הקמת מדינת ישראל כחלק מתהליך גאולה מתמשך? מדוע כן ומדוע לא, לדעתכם?

והחדש יתקדש

3. עם ישראל "אומה חדשה"

ישעיהו ליבוביץ' מתייחס אף הוא לשאלת הקשר בין דת ולאום אך מזווית אחרת: מהותו של העם היהודי וקיומו מושרשים בדת ובאורח החיים היהודי. עבור ליבוביץ' הרציונליסט אין מקום לביקורת על מערכת המצוות, ובעיניו יהודי הוא זה המקבל עליו "עול מצוות" ומקיים את ההלכה ככתבה וכלשונה. (חשוב להדגיש כי ליבוביץ' אינו מייצג את היהדות החרדית, אלא הוא איש מדע והוגה דעות מן החשובים שקמו במדינת ישראל). לדעתו, המשמעות של "מדינה יהודית" איננה בהכרזה על שטח מסוים כטריטוריה ישראלית, אלא רק בקביעת צביונה לאור ערכי היהדות המסורתיים. הסממנים היהודיים החיצוניים של המדינה הם לשיטתו רק שימוש בסמלים יהודיים [כולל השפה העברית], אך אין בהם די כדי להופכה ליהודית, באמת. ליבוביץ' לא גילה אהדה כלפי הזרמים החדשניים המנסים לגשר על הפער שבין תפיסה דתית-הלכתית ובין תפיסה חילונית. בעיניו, היהדות דורשת הכרעה דתית המעמידה את האל במרכז, ואינה מתיישבת עם תפיסה המעמידה את האדם והאינטרסים שלו במרכז.